

האביב של עמי ערב

בנימין באליוט ודניאל דונסון

מזרח תיכון חדש הולך ומתעצב לנגד עינינו, והפנים שהוא לובש מפתיעות לא רק בזכות עצמן אלא גם בשל ההשלכות כבדות המשקל שיש להן על ישראל.

הכרזות על מזרח תיכון חדש נשמעו כמובן גם בעבר. לראשונה עוצבה דמותו של האזור בוועידות שהתקיימו לאחר מלחמת העולם הראשונה: עיראק, ירדן ופלשתינה נמסרו לידיים בריטיות, סוריה ולבנון ניתנו לצרפתים, וערב הסעודית הוענקה למשפחת אַבן סַעוד. בספטמבר 1993, לאחר שישראל ואש"ף חתמו על הצהרת עקרונות משותפת על מדשאת הבית הלבן, הודיע שמעון פרס בחגיגות, בספרו הידוע, על הפצעתו של עוד "מזרח תיכון חדש"; יריבויות פוליטיות, להט דתי קנאי, כתב פרס באופטימיות – כל אלה יבואו אל קצם עם פיתוחן וקידומן של הטכנולוגיות והשיטות הכלכליות שהביאו לסיומה של המלחמה הקרה. פרס, שצפה במהפכת המידע שעמדה מאחורי כלכלת "הגל השלישי", בטכנולוגיית הטילים שהפכה את גורם העומק האסטרטגי לבלתי רלוונטי, ובקץ החסות הסובייטית על מדינות ערב, הגיע למסקנה שהסכמי אוסלו, הסכם השלום בין ישראל לירדן וקשרי הסחר המתפתחים עם מדינות שבעבר החרימו את מדינת ישראל, יביאו כולם לשחר חדש של שגשוג ושלוש אזורים, או ליצירת מה שהוא נהג לכנות "מבנה 'גלוקסי' ירדני-פלסטיני-ישראלי מבחינה כלכלית".

ואמנם, מזרח תיכון חדש הולך ומתהווה היום, אך אין הוא דומה כלל לזה שקיוו לו לאחר מלחמת העולם הראשונה או לזה שייחלו לו אדריכלי אוסלו.

ראשיתו של מזרח תיכון חדש זה דווקא בתבוסה שהנחילה ארצות-הברית למשטרו של סדאם חוסיין – תבוסה שהיא עצמה תוצר של אותה תפנית חדה במדיניותו של ממשל בוש לאחר אירועי 11 בספטמבר. מאורעות אותו היום הביאו ללידתה של שאיפה דרמטית: להפיץ בקרב עמי המזרח התיכון הנתונים תחת עולם של משטרי טרור עריצים את בשורת החירות והחופש. בלב לבה של מה שנודע כדוקטרינת בוש – דוקטרינה שנוסחה בבהירות בנאומו של הנשיא בפני מושב שני בתי הקונגרס ביום 20 בספטמבר 2001, בנאומו על מצב האומה בינואר 2002, בהערותיו בנוגע למזרח התיכון ביוני באותה שנה ובהשקת "היזמה לשותפות במזרח התיכון" כמה חודשים לאחר מכן – עומד הרצון לטפח את הדמוקרטיה במזרח התיכון כדי לעקור את הטרור מן השורש.

מאז הולכת ומתרגשת סערה בעולם הערבי: ביום 30 בינואר 2005 התקיימו בעיראק הבחירות הראשונות לאחר עידן סדאם חוסיין; זמן קצר אחר כך התקיימו בערב הסעודית בחירות מוניציפליות, וברשות הפלסטינית של עידן פוסט-ערפאת התקיימו בחירות לנשיאות ובחירות מקומיות; מחאות נרחבות בבירות לאחר ההתנקשות בחייו של ראש הממשלה לשעבר, רפיק אל-חרירי, הביאו את סוריה להסיג 14,000 מחייליה מלבנון, ובפעם הראשונה מזה שלושה עשורים התקיימו בלבנון בחירות שלא בנוכחות החיילים הסורים; במצרים התקיימו לראשונה בספטמבר האחרון בחירות רב-מפלגתיות לנשיאות; המונים הפגינו בקריאה "כפאה" ("די!") נגד רודנותו של מובארק, המכהן כנשיא זה עשרים וארבע שנים; ביולי האחרון הכריז גמאל מובארק, בנו בן הארבעים ושתיים של נשיא מצרים, שבפעם הראשונה יוכלו מנהיגי המפלגה השלטת, המפלגה הלאומית-דמוקרטית, לבחור את מועמד המפלגה לנשיאות; בחודש מאי השנה התקבלה בפרלמנט של כוויית החלטה להעניק לנשים זכות לבחור ולהיבחר; בשנת 2003 התקיימו בעומאן בפעם הראשונה בחירות שבהן ניתנה זכות הצבעה כללית; בספטמבר 2004 אימצה קטאר חוקה חדשה המקנה זכויות פוליטיות רחבות; במאי 2002 התקיימו בבחריין בחירות למועצות העירוניות ובאוקטובר באותה שנה התקיימו גם בחירות לבית התחתון בפרלמנט – הבחירות הראשונות במדינה זו זה עשרים ושמונה שנים; בנאום שנשא המלך עבדאללה בדצמבר 2003 הוא קרא לממשלתו לחולל "שינויים רדיקליים" במטרה להפוך את ירדן ל"ארץ דמוקרטית ומודרנית".

אמנם לא די ברפורמות אלקטורליות גרידא לכינון מדינה דמוקרטית וליברלית. ואולם, צעדים אלו הם הסימנים הברורים ביותר לשינוי ההולך ומתחולל בעומק המשטרים הערביים. על רקע התפתחויות אלו טען בשנה

שעברה סעד א־דין איברהים, פעיל מצרי למען הדמוקרטיה, שהסיכוי לכינונם של משטרים דמוקרטיים במזרח התיכון מעולם לא היה גבוה יותר. דו"חות ההתפתחות האנושית הערבית של האו"ם מן השנים 2002–2003, שחיברו אינטלקטואלים ערבים, כללו קריאות נלהבות לביצוע רפורמות דמוקרטיות וקבעו שהן נחוצות כדי להפיח רוח חדשה בחברה הערבית. גם המחקר החדש של 'הפרויקט העולמי של פיו לסקרי דעת קהל', שפורסם ביוני השנה, אשר בדק קרוב לשמונה-עשר אלף איש בשבע-עשרה מדינות, מצא שרוב גדל והולך במרוקו (83 אחוזים), לבנון (83 אחוזים) וירדן (80 אחוזים) מאמין שהדמוקרטיה אכן יכולה להצליח, ולא רק במערב.

ועם זאת, אל לנו לשגות באשליות. מקצת השינויים עודם שבריריים למדי, ובמחוזות התיאוקרטיים הקנאיים ביותר של העולם הערבי די בעצם רעיון הדמוקרטיה, הנתפס כמייצג מובהק של תרבות המערב, לעורר עוינות חריפה. מדינות ערביות אחדות, כגון לוב, ערב הסעודית, סוריה ותוניסיה, הן אוטוריטריות מאוד באופיין, ואילו אחרות, כדוגמת מרוקו או לבנון, הרבה פחות. יתר על כן, מקצת מן הרפורמות משקפות מחלוקות אמיתיות ורחבות היקף, ואילו אחרות הן בבחינת תיקונים קוסמטיים שהוכתבו מלמעלה, שהתקבלו בעקבות לחץ חיצוני או כתרגיל ביחסי ציבור. עדיין מוקדם לקבוע אם רפורמות אלו הן הסנונית הראשונה המבשרת על שינוי כולל, ואם ארצות-הברית אכן תבקש לפעול להנהגת השינוי הזה, אבל ברור שצעדים ראשונים אלו ממחישים כי המציאות הפוליטית של העולם הערבי הולכת ומשתנה ויוצרת לגד ענינו מזרח תיכון חדש.

אף על פי שההתפתחויות הללו זכו לתשומת לב רבה, כמעט לא הוזכר תפקידה של ישראל בתהליך הדמוקרטיזציה של האזור – מגמה המתבטאת לא רק בקיומן של בחירות חופשיות והוגנות, אלא גם בכינונם של מוסדות שיגנו על זכויות הפרט כגון חופש הביטוי וחופש הדת באמצעות מערכת משפט בלתי תלויה – וגם כשהנושא כבר נידון הועמדו בספק תרומתה האפשרית של ישראל לתהליך או התועלת שהיא תוכל להפיק ממנו. בקרב הספקנים התרוצצו שני חששות סותרים: החשש שלדמוקרטיה ערבית אין שום סיכוי להצליח, והחשש שמא היא תצליח בכל זאת.

פעמים רבות השמיעו מבקרים ערבים ומערביים של הרפורמה הפוליטית במדינות ערב את הטענה שישראל – שפחתה הקולוניאליסטית הכנועה של

ארצות-הברית, כהגדרתם – מזיקה לדמוקרטיזציה של האזור. מסיבה זו, הם קובעים, כל ניסיון לקדם את הדמוקרטיה במזרח התיכון שלא יהיה מלווה בהסכם שלום ישראלי-פלסטיני יהיה חסר ערך או אף יביא לתוצאות ההפוכות. עמדה זו מומחשת היטב בדברים שאמר מזכ"ל הליגה הערבית, עמרו מוסא, באפריל 2004: "שום דבר לא ישתנה באזור", הוא הודיע, "אם לא יימצא פתרון הוגן וצודק לבעיה הפלסטינית".

טענה נוספת ברוח זו קובעת כי הסכסוך הישראלי-פלסטיני מחזק את התחושות האנטי-אמריקניות בקרב הערבים, תחושות המעכבות את תהליך הדמוקרטיזציה. תומס קרותרס, מומחה לענייני דמוקרטיה ב'מכון קרנגי לשלום עולמי', טען שיהיה קשה מאוד לשקם את אמינותה של ארצות-הברית בעולם הערבי "בלי לאזן במידה ניכרת את גישתה כלפי הסכסוך הישראלי-פלסטיני". גם זביגנייב בז'ינסקי, לשעבר יושב ראש המועצה האמריקנית לביטחון לאומי, טען שארצות-הברית מוכרחה "להגדיר את מהותו של הסדר השלום במזרח התיכון ואחר כך לפעול במרץ ליישומו" כדי "להקנות אמינות רבה יותר", כלשונו, ליזמת הדמוקרטיה שלה. הסכסוך הלא-פתור בין הישראלים לפלסטינים, טוענים אלה – סכסוך שישראל נתפסת פעמים רבות כאשמה העיקרית בו – מנציח אקלים המדכא כל רפורמה פוליטית.

ואולם לאחר נפילת משטרו של סדאם חוסיין, קיום הבחירות החופשיות בעיראק וכינוס ועידה לניסוח חוקה במדינה, אמינותה של ארצות-הברית במזרח התיכון אינה תלויה עוד באופן בלעדי בסכסוך הישראלי-ערבי לבדו. אדרבה, אמינותה תלויה היום יותר מכל בהצלחתו של העם העיראקי לכונן, בסיוע האמריקנים, משטר חוקתי חדש בלב לבו של המזרח התיכון. מובן שרק לאחר מעשה אפשר יהיה לבחון את טיב התהליך, אך אם הוא יוכתר בהצלחה לא יהיה תמריץ טוב ממנו לעמי ערב האחרים.

יתרה מזו, גם הטענה שהסוגיה הפלסטינית היא המעכבת את תהליך הדמוקרטיזציה באזור אין בה ממש, ובמקרים רבים אין היא אלא תירוץ המשמש עריצים ערבים לשמור על שלטונם. מסיבה זו בדיוק בסוריה, למשל, המחויבות למאבק הפלסטיני היא אחד העקרונות המרכזיים בדוקטרינה של מפלגת הבעת, ובמצרים היא משמשת את תומכיו של הנשיא מובארק. על פי היגיון זה, אילו ישראל לא הייתה קיימת, כבר היו מדינות ערב דמוקרטיות. ואולם המכשול האמיתי העומד בפני תהליך הדמוקרטיזציה בעולם הערבי איננו התנהגותה של ישראל, כי אם העדר החופש במשטרים הערביים.

אם קבוצה אחת של ספקנים תוהה אם ישראל מועילה להתפתחות הדמוקרטיה הערבית, קבוצה אחרת תוהה אם דמוקרטיה כזאת תועיל לישראל. ומאחר שקבוצה שנייה זו רואה את היציבות האסטרטגית כחזות הכל, היא משיבה לשאלה זו בשלילה. עידוד הדמוקרטיה בעולם הערבי, טוענים ספקנים אלו, יביא לתוצאות הפוכות מן המצופה, שכן דווקא המשטרים הערביים הדמוקרטיים יאמצו עמדה עוינת עוד יותר כלפי ישראל. אלג'יריה היא דוגמה מובהקת למדינה ערבית דמוקרטית שיציבותה דווקא התערערה בעקבות הבחירות. בבחירות הראשונות לפרלמנט האלג'ירי, שהתקיימו בדצמבר 1991, נחלה מפלגת 'חזית ההצלה האיסלאמית' המיליטנטית ניצחון מוחץ; בעקבות הניצחון תפס הצבא את השלטון וביטל את תוצאות הבחירות. ואולם גם במקרה זה אלה הדואגים לטפח את ההשקפה הזאת אינם אלא השליטים הערבים עצמם. "אם נפתח את הדלת לרווחה לאנשינו ישרור תוהו ובוהו", קבע חוסני מובארק במרס 2004.

ועם כל זאת, הרבה מן ההתנגדות לקידום הדמוקרטיזציה בעולם הערבי מקורה בישראל עצמה. חוקרים ואנשי ציבור שונים במדינה, המבקשים יותר מכל לשמור על הסטטוס קוו, אינם דנים כלל ברעיון הזה או רואים בו ביטוי לנאיביות אמריקנית ותו לא. יוסי אלפר, למשל, לשעבר מנהל 'מרכז יפה ללימודים אסטרטגיים', הביע חשש ש"הדמוקרטיזציה תחזק כמדומה את המפלגות והתנועות המיליטנטיות הפרו-איראניות בעיראק, בפלסטין (חמאס), ואפשר שגם בלבנון (חיזבאללה)". יחזקאל דרור, איש מדעי המדינה, הוסיף גם הוא:

הבה נניח שמתרחש תהליך דמוקרטיזציה מהיר במצרים ובירדן. האם הוא יחזק את השלום עם ישראל? מובן שלא. האליטות השולטות אמנם מבינות את הצורך בשלום עם ישראל, אך הציבור ברחובות, ההמונים בשווקים, אינם מבינים זאת כלל.

אפרים הלוי, ראש המוסד לשעבר ומנהל 'המרכז לחשיבה אסטרטגית ולמדיניות' באוניברסיטה העברית, ניסח את הדברים בבהירות רבה עוד יותר. במדינות רבות באזור, הוא טען,

דמוקרטיזציה במתכונת עיראקית תעביר את השליטה לידי ישויות דתיות־שבטיות, ואילו בכמה מדינות היא תשים קץ למשטרים המזדהים עם

ארצות־הברית ועם המערב בכלל... ספק רב אם הלבשת אדרת הדמוקרטיה על המדינות האלה, תסייע להן במאבק הגורלי נגד קבוצות כמו אל־קאעידה ודומיהן.

גישה זו איננה מפתיעה כלל, כמובן. מאז ומעולם ייחדה ישראל את מאמציה להישרדות בסביבתה העוינת ולא ל"שיקום הסביבה" על ידי הפצת רעיונות של חירות ודמוקרטיה.

ב כמה עניינים מהותיים, על כל פנים, טועים ספקנים אלו המסתייגים מתהליך הדמוקרטיזציה של העולם הערבי. ראשית, הם אינם מביאים בחשבון דווקא את השפעתו הרבה של האקלים הפוליטי הרודני בעולם הערבי על כמה מן התנועות האיסלאמיות הקיצוניות ביותר. שכן, היות שהשלטון הרודני חולש באופן מוחלט על הזירה הציבורית, יכולות התנועות האיסלאמיות להקדיש את עצמן למחאה בלבד ובכך להעצים את כוחן. תהליך של דמוקרטיזציה, לעומת זאת, יחייב את כינונה של זירה ציבורית אמיתית, שבה הקבוצות הקיצוניות תידחקנה הצדה ויתפנה מקום גם לקבוצות חילוניות. דמוקרטיה בעולם הערבי חיונית אפוא כדי להקטין את כוחן של הקבוצות האיסלאמיות הקיצוניות וכדי להפוך את האלימות הפוליטית לבלתי לגיטימית. אותם ספקנים גם אינם נותנים את דעתם על היציבות שתהליך של דמוקרטיזציה יכול להניב בטווח הארוך. ראשית, ידוע שמדינות דמוקרטיות, המכירות זו בלגיטימיות של רעותה, תורמות לשמירה על היציבות האזורית משום שאינן נוטות לצאת למלחמה. הדבר אף נידון בהרחבה בספרים מעלת הדמוקרטיה: כיצד מדינות דמוקרטיות מקדמות את השגשוג והשלוש, מאת מורטון הלפרין ואחרים, ויחרון הדמוקרטיה: על כוחו של החופש לגבור על הרודנות והטרור, מאת נתן שרנסקי ורון דרמר. "מראית העין של יציבות שהושגה בידי רודנים", קבע שרנסקי בנאום שנשא בקונגרס האמריקני במאי האחרון, "מביאה בטווח הרחוק דווקא לאי־יציבות". וברוח זו הוסיף גם הנשיא בוש כי "שישים השנים שבהן מחלו מדינות המערב על העדר החירות במזרח התיכון והסתגלו אליו לא תרמו דבר לביטחוננו, משום שלאורך זמן היציבות אינה יכולה לבוא במקום חירות".

יתר על כן, גם את הטענה שבחירות במדינות ערב הן על פי רוב מושחתות או חד־פעמיות יש לבחון ביתר קפידה. אמנם יש לדבר תקדימים ידועים: באיראן

הולכה הדחת השאח לבחירות, אך אלה אפשרו למולות להחריב את הדמוקרטיה מן היסוד; יאסר ערפאת ערך לכאורה בחירות בשנת 1996, אך היה צורך לחכות עד שימות כדי לקיימן שוב; הבחירות שהתקיימו בשנת 1991 באלג'יריה הביאו כאמור להפיכה צבאית ואחר כך למלחמת אזרחים. אך עם זאת, עצם העובדה שהמולות באיראן, למשל, עלו לשלטון בבחירות דמוקרטיות, יש בה כדי להטיל עליהם אחריות רבה יותר כלפי הציבור, ואפשר שהאזרחים עצמם יאשימו את מנהיגיהם בכישלונות במקום את ישראל.

גם הטענה שהתרבות הערבית אינה עולה בקנה אחד עם רעיון הדמוקרטיה, טענה שבזו כינה בהקשר אחר "גזענות רכה הנשענת על ציפיות נמוכות", אינה עומדת במבחן העובדות. ישראל, למשל, מעניקה לאזרחיה הערבים את כל קשת הזכויות הדמוקרטיות. מיליון ומאתיים אלף אזרחים ערבים מיוצגים בכנסת על ידי שלוש מפלגות ערביות ושמונה חברי כנסת. רבים מן הספקות בדבר יכולתה של החברה הערבית להיות לחברה דמוקרטית מקורם בהנחה המקובלת שהתרבות הערבית נטתה מאז ומעולם ל"רודנות בסגנון מזרחי". ואולם, באחד הגיליונות האחרונים של פור"ן אפ"רס קבע המזרחן ברנרד לואיס כי "מי שמדבר על העריצות כאילו הייתה הדרך הקדומה ביותר לנהל את העניינים בחלק ההוא של העולם פשוט טועה. גישה כזאת מעידה על בורות בנוגע לעברם של הערבים, על בזו בנוגע להווה שלהם ועל חוסר עניין בעתידם".

אך מלבד הטיעונים האלה, שיסודם בתקווה שתהליך הדמוקרטיזציה באזור ימתן בסופו של דבר את העוינות כלפי ישראל, ישנה עוד טענה, שמקורה במה שניתן לכנות "הריאליזם החדש". אותם ספקנים, כדוגמת אפרים הלוי, שעדיין מחזיקים בפרדיגמה של טרום אירועי 11 בספטמבר, וממאנים להכיר במציאות האסטרטגית החדשה שנוצרה, איבדו למעשה את המגע עם אחד ההיבטים הברורים ביותר של מציאות זו: העסקה הישנה – יציבות במחיר חירות – איבדה את תוקפה לאחר שהשחקנים הראשיים התחלפו ושוב אין מדובר במדינות אלא בארגונים שונים הזורעים טרור בניו יורק, בלונדון ובמדריד. הניסיון לייסד דמוקרטיה במזרח התיכון הערבי נועד להעמיד חלופה לשתי אלטרנטיבות שאינן לגיטימיות עוד – האוטוקרטיה הערבית המושחתת הנשענת על המערב מחד גיסא, והקיצוניות האיסלאמית מאידך גיסא. אם תהליך אוסלו נסמך בעבר על השינוי האדיר, האוטופי כמעט, שצופנים בחובם הטכנולוגיה המתפתחת ועידן הגלובליזציה, הרי אירועי 11 בספטמבר חשפו דווקא את הצד האפל של הכוחות האלה, את הצדדים הקודרים של הטכנולוגיות החדשות ואת האמצעים ששימשו להעצמת כוחה של חבורת טרוריסטים בריונים ואפשרו לה להסב נזק

עצום למדינה החזקה ביותר בעולם. בן לאדן וחסידי גילו שההתמודדות עם הסכנות הטמונות לדעתם בתהליך הדמוקרטיזציה של העולם הערבי כדאית היום הרבה יותר מן ההתמודדות עם הסכנות הטמונות בהימנעות מתהליך זה. שלטון עצמי דמוקרטי – חירות ושוויון והזכויות הכרוכות בהם – הוא אידיאל שהכל שואפים לו. מצב המזרח התיכון לאחר המלחמה בעיראק והדחף העצום לדמוקרטיזציה בהנהגת ארצות-הברית הם הזדמנות פז לישראל. יש ביכולתה לדחוף את התהליך קדימה ולהציג את עצמה כמופת של דמוקרטיה ולא כגורם המעכב את הדמוקרטיזציה של האזור. אמנם תמיכה ישראלית גלויה ברפורמטורים הערבים עלולה על פי רוב להסב להם נזק; אולם תגובה ישראלית מושכלת ל"פקס דמוקרטיקה" המתפתח, תגובה נבונה שלא תבזז ליזמת הדמוקרטיה האמריקנית, עשויה להשפיע השפעה עדינה ועם זאת רבת-עוצמה. העולם זקוק למופת של דמוקרטיה במזרח התיכון, ובעוד האמריקנים פועלים להשיג מטרה זו באמצעות העיראקים, ישראל – שאיננה נרתעת מריאליסטים קלסיים, מרלטיביסטים תרבותיים או משמאלנים בדלנים – יכולה לשמש דוגמה כזאת ביחסה לאזרחיה הערבים ובדרישותיה מן הפלסטינים, בייחוד היום, לאחר מות ערפאת ולאחר ההתנתקות מרצועת עזה.

ישראל תצא נשכרת משינוי בגישתה. השינוי יאלץ אותה לזנוח את הריאליזם קצר הראות שאפיין אותה, ריאליזם שעודד משא ומתן גלוי או חשאי עם משטרים עריצים כמו משטרו של בשאר אל-אסד בסוריה, ויחזק – אפילו בזמן שהאיחוד האירופי מחדש את מגעיו עם החמאס – את החלטתה הנחושה להימנע מכל לגיטימציה לחמאס ולחזיבאללה באמצעות משא ומתן עם מנהיגיהם. יתר על כן, שינוי בגישה הישראלית יבטיח שהשיח הציבורי של ארצות-הברית וישראל לא יזלזל עוד ברעיון הדמוקרטיזציה של האזור ובוודאי לא יתעלם ממנו, והוא יביא את ישראל ואת ארצות-הברית לידי תמימות דעים בנושא. ולבסוף, נטישה מחושבת של אותה ספקנות ישנה תאפשר לישראל לקשור בעתיד את המשא ומתן לשלום עם דרישה לרפורמות פוליטיות דמוקרטיות.

הזמן בשל לפירוק הסטטוס קוו הרודני באזור לא רק מסיבות פוליטיות, אלא גם בגלל המהפכות הטכנולוגיות שממלאות תפקיד כה מכריע בהפצת הרעיונות הדמוקרטיים. המשוגעים לחידושים טכנולוגיים שוכחים שהטכנולוגיה היא נייטרלית מבחינה מוסרית: התקדמות טכנולוגית או כלכלית

אינה מקדמת בהכרח לא את המוסר ולא את הפוליטיקה. הגלובליזציה מאפשרת ליצור רשתות טרור גלובליות לא פחות משהיא מסייעת ליצור רשתות מסחר ותקשורת; והפצה של סחורות, טכנולוגיות, רעיונות, כסף או אנשים יכולה לסייע לרשתות טרור ממש כשם שהיא מסייעת להתפתחות המסחר והניידות העולמית. יתר על כן, פרסום נרחב של פעולות טרור בתקשורת מעצים את השפעת תעמולת הטרור הבינלאומי ולפיכך מסייע לו להשיג את מטרותיו הפוליטיות.

אמנם גם ארגון אל-קאעידה ניצל את המהפכות הטכנולוגיות שהיו אמורות לקדם את "המזרח התיכון החדש" המגובש להפליא של פרס, אבל ישראל יכולה להשתמש באותן מהפכות עצמן כדי לקדם את התהליך הדמוקרטי. וגם בנקודה זו טועים הספקנים. בדיוק כשם שהמשטר הסובייטי התבסס על שליטה בייצור המידע, בהפצתו ובהחלפתו – שליטה שנעשתה בלתי אפשרית לאחר המהפכה בתחום התקשורת – כך יבוא קצם של העריצים הערבים דווקא באמצעות ההתקדמות הטכנולוגית. טכנולוגיות התקשורת החדשות מעמידות לרשותם של אנשים מן השורה הן אמצעי ביטוי פשוטים ויעילים והן חשיפה לנקודות מבט חדשות. אם בעבר היו אמצעי התקשורת נתונים לשליטתה הבלעדית של האידאולוגיה השלטת, הטכנולוגיות החדשות מקעקעות את המונופול הזה על ידי יצירת נגישות אוניברסלית. המראות והקולות מן הבחירות בעיראק, שהפיצו תחנות טלוויזיה כמו אל-ג'זירה, העצימו את "מהפכת הדיו הסגול", כלשונו של הנשיא בוש שהתייחס לאצבעותיהם של הבוחרים המסומנות בדיו סגול – מהפכה ששבתה את הדמיון לא רק בביירות ובקהיר, אלא גם בדמשק ובעזה.

ישראל, הדוגמה הטובה ביותר לחירות ולדמוקרטיה באזור, כבר החלה לנקוט צעדים ראשונים בכיוון זה, אך עדיין לא גיבשה לה מדיניות ברורה. רשות השידור, למשל, מציעה היום לצופיה ערוץ לוויין מזרח תיכוני דובר ערבית. בשנת 2001 השיק העיתון ידיעות אחרונות את ערב-ויינט, אתר המתרגם לערבית את החדשות המתפרסמות באתר הפופולרי ויינט. לאתר, שהיה פעיל עד לאחרונה, נכנסו כמעט מיליון משתמשים מדי חודש – מספר גולשים מהגבוהים ביותר בכל העולם הערבי. אחוז הגולשים הגדול ביותר באתר זה היה מסעודיה, ושבעים אחוזים מן המשתמשים עשו זאת באמצעות שרתים בצפון אמריקה, דבר המלמד שאזרחים ערבים רבים עוקפים את ניסיונות ממשלותיהם לחסום את הגישה לאתר.

בעולם הערבי נוצרו הזדמנויות נוספות שאפשרו לצעירים רבים ברחבי המזרח התיכון לצפות בטלוויזיה הישראלית ולראות כיצד יהודים וערבים

ישראלים מתווכחים בלהט ומגנים דרך קבע את מדיניות ממשלתם. לרשות צופים שבעבר היו מוגבלים לטלוויזיה ממשלתית אשר הייתה נתונה לפיקוח הדוק עומדים היום שפע שירותי לוויין עצמאיים המשפיעים על דעת הקהל, וממשלותיהן של מדינות ערב מבינות שאי-אפשר עוד להתעלם מהם. שישים אחוזים מן הפלסטינים צופים היום בחדשות בערוצי לוויין. אל-ג'זירה, שלה כחמישים מיליון צופים, משדרת את ערוץ 2 הישראלי לצד דיווחים של סי-אן-אן מישראל, ובשיאה של האינתיפאדה שידרה ראיונות עם פוליטיקאים ישראלים כמעט מדי יום ביומו. התחנה שידרה גם ויכוחים בנושאי מדיניות במפלגת העבודה, ומחוקק ערבי-ישראלי אחד מתח ביקורת בשידור על סגירתה של אגודת רווחה מוסלמית משום שנחשדה בקיום קשרים עם החמאס. בתגובה אמר אכרם חוזאם, מנהל משרדי אל-ג'זירה במוסקבה, כי בשידורים אלו "ראו צופים ערבים בפעם הראשונה נציגים של ישראל". צופים אלו מן הסתם מותחים ביקורת על מה שהם רואים; ובכל זאת הם רואים את זה.

ואפשר שלמראות מן הדמוקרטיה החיה, הפעלתנית והגאה של ישראל כבר יש השפעה בשטח. במחקר שערכה 'הקרן הלאומית למדע של ארצות-הברית' בדצמבר 2003 נמצא ש-84 אחוזים מן הפלסטינים ביהודה ובשומרון ו-85 אחוזים מתושבי עזה הסכימו עם הקביעה שהדמוקרטיה היא צורת השלטון הטובה ביותר. על פי מחקר שפרסם 'המרכז הפלסטיני למחקר מדיניות' ברמאללה ביוני 2004, הפלסטינים בשטחים רואים בדמוקרטיה הישראלית מודל מועדף למדינה הפלסטינית העתידית. לדברי חליל שיקאקי, מנהל המרכז, הפלסטינים מדרגים את הדמוקרטיה הישראלית לפני מדינות דמוקרטיות מערביות אחרות כמו ארצות-הברית, צרפת, גרמניה ועוד. "על אף האפליה וחוסר הצדק שאיתם מתמודדים האזרחים הערבים", אמר האשם עבד אל רחמן, ראש עיריית אום אל פחם, "מצב הדמוקרטיה והצדק בישראל טוב ממצבו במדינות ערביות ואיסלאמיות". ולמרבה הפלא, אפילו ב'פורום הכלכלי העולמי' שהתקיים בירדן במאי השנה, יותר משבע מאות מנהיגים, מרביתם מן המזרח התיכון ומצפון אפריקה, ציינו את ישראל כ"דגם אפשרי לחיקוי" בתחום השקיפות הממשלתית והמחויבות למתן דין וחשבון.

אחד השירותים החשובים ביותר שמדינה דמוקרטית יכולה להציע לאזרחים החיים במדינה רודנית הוא לתת דוגמה ומופת לשלטון של חירות ושוויון ולהסביר כיצד מוסדותיו של שלטון זה פועלים. ועם זאת, אל לנו להשלות

את עצמנו. זמן רב יעבור בטרם יהיה המזרח התיכון לאזור חופשי באמת, ועוד נכונו לנו מכשולים רבים בדרך. ובכל זאת, אין כל אפשרות אחרת. שכן אחרי ככלות הכל, בימים אלו, האידיאליזם הדמוקרטי ריאליסטי הרבה יותר מהריאליזם.

בנימין בלינט הוא עורך שותף בחברת. דניאל דונסון הוא עורך ספרותי בחברת.